

SERFŐZŐ SZABOLCS | művészettörténész-főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
serfozo.szabolcs@nmn.hu

„Magyarország a kereszténység védőpajzsa”

Adalékok egy allegorikus barokk rézmetszet történetéhez és értelmezéséhez

ABSZTRAKT | A „Magyarország a kereszténység védőbástyája” történeti toposz változataként a kora újkorban a *Hungaria est clipeus Christianitatis* („Magyarország a kereszténység védőpajzsa”) szállóige is széles körben elterjedt, s több grafikai ábrázolása is született. Ezek egyike, amely talán a toposz leglátványosabb képi megjelenítése, 1902 óta a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében is megtalálható, keletkezésének körülményeit, rendeltetését és a megrendelő személyét ugyanakkor mindeddig homály fedte. A müncheni Bayerische Staatsbibliothek régi nyomtatványainak digitalizálása nyomán derült fény arra, hogy a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében önálló lapként őrzött mű eredetileg könyvillusztrációként készült. Ezáltal nemcsak a metszet rendeltetése, megrendelője és datálása, hanem filológiai és ikonográfiai kontextusa is ismertté vált. Ennek bemutatása, valamint a metszet képi forrásainak feltárása a jelen tanulmány tárgya.

A Hungária történelmi küldetésének allegóriáját ábrázoló metszet az innsbrucki egyetemen 1702-ben filozófiai magiszteri fokozatot szerzett gróf Anton Rupert Christoph Fugger téziskönyvének második fejezetét vezeti be, melyet a szerző I. Józsefnek mint magyar királynak ajánlott. Az ajánlás szövege értelmezi is az azt illusztráló metszetet, s hangsúlyozza, hogy az 1687-ben magyar királlyá koronázott I. József alakjában „villám támadt”, és lesújtott a gonoszra, amelyet a törökök és a protestáns felkelők testesítenek meg.

KULCSSZAVAK | barokk allegória, történelmi toposz, könyvillusztráció, téziskönyv, török hódoltság, I. József német-római császár, magyar király, Johann Andreas Wolff, Johann Georg Wolfgang

SZABOLCS SERFŐZŐ | historian, chief museologist
Hungarian National Museum, Hungarian Historical Gallery
serfozo.szabolcs@mnm.hu

Hungary as the Shield of Christianity

Details on the History and Interpretation of an Allegorical Baroque Copper Engraving

ABSTRACT | The early modern era saw widespread use and several visual representations of the phrase *Hungaria est clipeus Christianitatis* (“Hungary is the shield of Christianity”), a variation of the historical topos “Hungary is the bastion of Christianity.” One of these, maybe the most remarkable visual depiction of the topos, has been preserved in the Historical Picture Gallery collection since 1902, but the circumstances and goal of its creation, as well as the identity of its commissioner, remain unknown to this day. Preserved as a single sheet in the Historical Picture Gallery collection, the piece was initially created as a book illustration, as found out during the digitization of antique prints at the Bayerische Staatsbibliothek in Munich, which revealed not only the aim, commissioner, and date of the engraving but its philological and iconographic context as well. The present study aims at discussing these findings and exploring the visual sources of the engraving.

The engraving, which presents an allegory of Hungary’s historical mission, opens the second chapter of the thesis by Count Anton Rupert Christoph Fugger, who received his Master of Philosophy degree from the University of Innsbruck in 1702. The author dedicated the thesis to Joseph I, King of Hungary. The text of the dedication provides an interpretation of the engraving and emphasizes that in the image of Joseph I, the newly crowned Hungarian king in 1687, “lightning struck,” bringing an end to the evil represented by the Protestant rebels and Turks.

KEYWORDS | Baroque allegory, historical topos, book illustration, thesis book, Turkish occupation, Joseph I, Holy Roman Emperor and King of Hungary, Johann Andreas Wolff, Johann Georg Wolfgang

A „Magyarország a kereszténység védőbástyája” történeti toposz változataként a kora újkorban a *Hungaria est clipeus Christianitatis* („Magyarország a kereszténység védőpajzsa”) szállóige is széles körben elterjedt,¹ s több képzőművészeti (grafikai) ábrázolása is született. Ezek egyike, amely talán a toposz leglátványosabb képi megjelenítése, 1902 óta a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében is megtalálható,² ám sajátos módon a metszet egy évszázadon át nem került kiállításra és publikálásra. A mű csak a közelmúltban, Szilágyi András publikációinak köszönhetően vált ismertté,³ keletkezésének körülményeit, rendeltetését és a megrendelő személyét ugyanakkor mindeddig homály fedte. A müncheni Bayerische Staatsbibliothek régi nyomtatványainak a Google vállalat által végzett, 2007 óta zajló tömeges digitalizálása nyomán derült fény arra,⁴ hogy a Képcsarnok gyűjteményében önálló lapként őrzött mű eredetileg – a jelen kötetben Knapp Éva által bemutatott, hasonló tárgyú rézmetszethez hasonlóan – könyvillusztrációként készült. Ezáltal nemcsak a metszet rendeltetése, megrendelője és datálása, hanem filológiai és ikonográfiai kontextusa is ismertté vált. Ennek bemutatása, valamint a metszet képi forrásainak feltárása a jelen tanulmány tárgya (1. kép).

Az allegorikus kompozíció barokk képretorikai eszközöket felvonultatva, szimbólumokkal, perszonifikációkkal, mitológiai utalásokkal és latin nyelvű felirattal, azaz emblémaszerűen jeleníti meg a „Magyarország a kereszténység védőpajzsa” gondolatot. A középpontban gomolygó viharfelhők közül kiemelkedő, hármasként álló kettős kereszt jelképezi a Magyar Királyságot, amely fölött hatalmas, cikázó villám sújt le az égből Hungária elleneségeire. A villámcsapás mélybe taszítja a keresztre nyilazó törököt, a Pogányság kígyóhajú, fáklyát és lefelé fordított félholdat tartó perszonifikációját, s vele a gonoszt megtestesítő háromfejű baziliszkuszt, valamint az Álnokság kígyót és álarcot tartó nőalakját. A kompozíció értelmét a kereszt mellett olvasható *Unum omnia contra* („egyedül mindenki ellen”) felirat világítja meg, amely – amint arra Szilágyi András rámutatott – Aeneas pajzsára utal, s ebben a formában humanista *impresaként* is ismert.⁵ A metszet tehát egyszerre hirdeti a „kereszt győzelmét a félhold fölött” (ami a Habsburg reprezentáció egyik központi eleme volt a török Magyarországról való kiűzése idején, s számos médiumban megjelent

1 TERBE 1936; BITSKEY 2013.

2 MNM TKCs, ltsz. T.7076. Papír, rézmetszet, 33,5 × 21,3 cm; jelzése: J. Wolff inv. et del. – Johann Georg Wolfgang sculpsit Augustae.

3 SZILÁGYI 2014, 8. kép; SZILÁGYI 2020, 10. kép; SZILÁGYI 2022a, 8. kép; SZILÁGYI 2022b, 16. kép. Legutóbbi publikációiban Szilágyi András Karner Egyed (1662–1708) pannonhalmi főapát megrendelői szerepét feltételezte.

4 Az immár több mint egymillió kötet digitalizálását eredményező együttműködésről lásd <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/kooperationen/google/>

5 Vö. Vergilius: *Aeneis* VIII. 447–448: *Ingentem clipeum informant, unum omnia contra / tela Latinorum, septenosque orbibus orbis / impediunt* („Kezdik a nagyszerű pajzzsal, mely majdan maga megvéd / Mind a latin lövedékektől” – Lakatos István ford.)

1. kép. Johann Andreas Wolf – Johann Georg Wolfgang: Hungária történelmi küldetésének allegóriája, rézmetszet, 1702, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 7076.

a 17–18. század fordulóján az európai nyilvánosságban), valamint azt a gondolatot, hogy ebben a győzelemben a Magyar Királyságnak a kereszténység védelmére irányuló „történelmi küldetése” teljesedett be.

A szignatúra szerint a művet a müncheni Johann Andreas Wolff (1652–1716) – II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem udvari festője – rajza nyomán Johann Georg Wolfgang (1662–1744) készítette Augsburgban. A lap 1902-ben vétel útján, Edmund Soré bécsi antikváriustól került a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe,⁶ ám sajátos módon – talán az eruditív felirat kissé enigmatikus jellege miatt – több mint száz éven keresztül nem szerepelt egyetlen kiállításon és publikációban sem.⁷ A metszetet elsőként Szilágyi András publikálta 2014-ben, találó, „Hungária történelmi küldetésének allegóriája” meghatározással.⁸

Amint arra fény derült, a metszet az innsbrucki egyetemen 1702-ben filozófiai magiszteri fokozatot szerzett gróf Anton Rupert Christoph Fugger (Innsbruck, 1683 – Augsburg, 1746) téziskönyvének⁹ illusztrációjaként jelent meg.¹⁰ Az 1702-ben Innsbruckban kiadott, folio formátumú, 164 oldal terjedelmű, öt rézmetszettel illusztrált kötet sem a budapesti, sem a bécsi könyvtárakban nem lelhető fel, a Bayerische Staatsbibliothek ugyanakkor hat példányt is őriz belőle, amelyek mindegyike online elérhető.¹¹ A hat példányból háromban található meg a szóban forgó metszet, a többiből minden bizonnyal kivágták. Talán ezek egyike került a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe, illetve az innsbrucki egyetem könyvtárába, ahol a

6 Szépművészeti Múzeum, Irattár, 155/1902 sz. Köszönöm az adatot Nagy Lászlónak.

7 A metszet nem szerepelt sem a Történelmi Képcsarnok 1907-ben és 1922-ben megnyitott állandó kiállításain, sem a Domanovszky-féle magyar művelődéstörténet *A kereszténység védőbástyája* címmel 1940-ben megjelent, gazdagon illusztrált kötetének képanyagában, sem pedig Rózsa György vagy Galavics Géza történeti ikonográfiai tárgyú publikációiban.

8 SZILÁGYI 2014, 8. kép. Uo. a 14. jegyzet tévesen állítja, hogy a metszet szerepelt a Magyar Nemzeti Múzeum 2002. évi, *A magyar kereszténység ezer éve* című időszaki kiállításán.

9 A téziskönyv (*liber gradualis*) a 17–18. század sajátos kiadványtípusa, amelyet a különböző egyetemi fokozatok (*baccalaureatus, magisterium, doctoratus*) megszerzéséért rendezett vizsgára adtak ki kis példányszámban, rendszerint a fokozatot szerző, illetve vizsgázó diák (*graduatus/respondens*) költségén, az egyetem valamelyik előkelő patrónusának ajánlva. A téziskönyv két részből áll: egy önálló műből, amely többnyire panegyrikus hangvételű, történeti, teológiai vagy természettudományi tárgyú prózai elmélkedés, valamint a vizsgatézisek felsorolásából. Az önálló mű nem a vizsgázó diák írása, hanem egy már korábban megjelent könyv vagy professzora írása. A műfajról lásd HÓMAN 1922.

10 A metszetnek egy másodlagos felhasználásáról is tudunk: a bécsi egyetemen 1707-ben filozófiai magiszteri fokozatot szerzett Franz Flächer *Theses philosophicae* címen kiadott téziskönyvének illusztrációjaként használta fel a metszetet. A téziskönyv fennmaradt példányáról nem tudunk, ám egy 1770-es regensburgi aukciós katalógus említi: *Catalogus librorum varii generis et argumenti ex bibliotheca Emanuel Theophili Harreri*. Ratisbonae 1770, 244, no. 971. Flächer fokozatszerzéséről lásd MÜHLBERGER 1993, 113.

11 PFISTER 1702. <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV009541384>. A kötet egy további példánya Hans Hochenegg (1894–1993) innsbrucki műgyűjtő hagyatékából a Stadtmuseum Innsbruck gyűjteményébe került. Említi HOCHENEGG 1968, 326. Egy további példányt őriz a párizsi Bibliothèque Sainte-Geneviève: <https://genovefa.bsg.univ-paris3.fr/s/esoterisme/item/34369>

kötet négy metszetét őrzik önálló lapként, az Anton Roschmann (1694–1740) hagyatékából származó grafikai gyűjteményben.¹²

A kötetet I. Józsefhez mint trónörökshöz szóló ajánlás vezeti be, amelynek szerzője a fokozatot szerző diák, a bajorországi Weißenhornban birtokos gróf Albrecht Fugger (1624–1692) császári kamarás 19 éves fia, aki később maga is császári kamarás lett. Az arisztoteliánus filozófiából tett vizsga nagyrészt természetfilozófiai tárgyú tézisei 50 pontban összefoglalva a kötet végén olvashatók. A könyv nagy részét egy három fejezetből álló természettudományi tárgyú értekezés teszi ki, amelynek szerzője az innsbrucki egyetem filozófiatanára és a vizsga elnöke, a jezsuita Peter Pfister (München, 1667 – Regensburg, 1743).¹³ Pfister 1707-től a dillingeni egyetem teológiaprofesszora volt, ahol négy további téziskönyv szerzője lett, ám ezeket nem illusztrálják rézmetszetek, és méretük is kisebb (negyed-, illetve nyolcadrét). Anton Rupert Christoph Fugger téziskönyvének reprezentatív, illusztrált kiadását tehát minden bizonnyal családjának tekintélyes vagyona tette lehetővé.

A Pfister által írt fejezetek tárgya három természetfilozófiai fogalom (*inventia, phaenomena et experimenta philosophica*), amelyek a Robert Boyle (1627–1691) nyomán ekkoriban teret hódító, a természeti jelenségek megfigyelésén alapuló kísérleti fizika alapjai. Az egyes fejezetek címei és bevezetői ezeket a fogalmakat I. József uralkodói címeivel, a római és a magyar királyi, valamint osztrák főhercegi titulussal kapcsolják össze, a szerző reményei szerint ugyanis ezek fémjelzik majd a császár uralkodását is. Amint azt a kötet címe is hirdeti, az újonnan beköszöntő évszázad egyszerre hozza majd el I. József trónra lépését és a „kísérleti fizika” születését, s vele a „(természet)filozófia aranykorát”.

A „Magyarország a kereszténység védőpajzsa” gondolatot allegorizáló metszet a második fejezetet vezeti be, amely a föld, a víz, a levegő és a tűz jelenségeit tárgyalja. A szerző a fejezetet I. Józsefnek mint magyar királynak ajánlotta, s a „legyőzhetetlen királynak” (*Rex invictissime*) szóló ajánlással vezette be. A bevezető mintegy értelmezi is azt illusztráló metszetet: a Thököly-felkelésre utalva előadja, hogy nem sokkal I. József megkoronázása előtt „az iszonytató viharral körülvevett Magyar Királyság Istennel és a császárral siránkozott azon, hogy a lázadók törvényes királyuk ellen és a régi hit lerombolására a törökök segítségét hívták”, majd a felkelők vezére békeajánlatot tett a császárnak, „hogy a barátság álnok leple alatt készíthesse elő fegyvereit”. I. Józsefben azonban „villám támadt”, amelyet „Pannónia királyainak a kereszt jelében megmutatkozó régi kegyessége eszközölt ki az kegyelmes égiektől”, s a villám háromszor sújtott le a gonoszra. Az Álnokság perszifikációja tehát a Thököly-felkelésre mint a keresztény Magyar Királyság belső ellenségére utal.

12 A négy metszet a *Teutsche Künstler*e sorozat X. kötetében található. Lásd <http://www.literature.at/alo?objid=10552>

13 Életrajzát és műveinek jegyzékét lásd BACKER–SOMMERVOGEL 1895, 659.

2. kép. Ismeretlen metsző: Török és magyar katona párviadala, rézmetszet, 1684, megjelent: *Hungarisch-Türkische Chronik*, 1684

A kompozíció egyes elemeihez a 17. század utolsó negyedében készült metszetek és érmek szolgálhattak előképként. A hármas halmon álló kettős kereszt heraldikai motívuma 1660 körül tűnt fel önállóan a Magyar Királyság jelképeként. Így látható például a nagyszombati egyetemen filozófiai magiszteri fokozatot szerzett Fabricius János 1663-ban Augsburgban készült tézislapján,¹⁴ vagy a török–magyar háborúk egy 1684-ben megjelent krónikájának

14 MIKÓ–SINKÓ 2000, VI–7 (Galavics Géza).

3. kép. Charles Le Brun – Gerard Edelinck: XIV. Lajos dicsőítése, Jacques-Nicolas Colbert tézislapja, rézmetszet, 1677, Rijksmuseum, Amsterdam, ltsz. RP-P-OB-67.645.

illusztrációján (2. kép).¹⁵ Utóbbi a győzedelmes kettős kereszt és az „elbukó” török félhold szembeállításával – amit a pajzsok köriratai is hangsúlyoznak¹⁶ – közvetlen előképként is szolgálhatott Johann Andreas Wolf kompozíciójához.

A metszet alsó feléhez Charles Le Brun egy 1677-ben készült kompozíciója szolgálhatott előképként, amely XIV. Lajos lovas kép-mását ábrázolja, feje fölött Franciaország perszonifikációjával, az előtérben a legyőzött víciumok alakjaival, amelyek között a kígyóhajú, fáklyát tartó Viszály és az álarcot tartó Hazugság hasonló módon jelenik meg, mint az augsburgi metszeten.¹⁷ Le Brun festménye nyomán – amely az Esterházy-gyűjteményből a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárába került (ltsz. 692.) – Gérard Edelinck párizsi rézmetsző 1677-ben egy nagy méretű tézislapot készített Jean-Baptiste Colbert francia pénzügyminiszter fia, Jacques-Nicolas Colbert (1655–1707) számára a Sorbonne-on tett vizsgája alkalmából (3. kép).¹⁸

A kompozíció felső részét uraló villám, amely lesújt a katolikus hit és a Habsburg Birodalom ellenfeleire, a 17. század végén számos

I. Lipótot dicsőítő irodalmi műben, érmén és metszeten is feltűnt a császári sas karmában, a Habsburg uralkodót Jupiterrel párhuzamba állító motívumként. Ezek egyike épp egy

15 Ugyancsak a hármas halmon álló kettős kereszt jeleníti meg a Magyar Királyságot egy 1738-ban Nagyszombatban kiadott téziskönyv illusztrációján. Lásd GASO 1738; SZILÁGYI 2020, 12. kép.

16 Felirat a kettős kereszt pajzsán: *Dieß wird forthin bestehen*; felirat a félholdas pajzsán: *Dieß wird zu Grunde gehen*.

17 Ugyancsak Le Brun kompozíciója szolgált előképként egy 1685 körül Bécsben készült, a török felett győzedelmeskedő I. Lipótot ábrázoló allegorikus rézmetszethez. Lásd PIGLER 1955, 52.

18 MEYER 2017, no. 84.

4. kép. Egid Schor – Mathäus Küsel: Allegória a török felszabadító háborúkra, rézmetszet, 1676, megjelent: ZENDRON 1676

5. kép. Andreas Thelott – Andreas Reinhardt: I. Lipót di-csőítése, 1696, megjelent: RONCAGLIA 1696

innsbrucki téziskönyv címlapelőzékeként jelent meg 1676-ban.¹⁹ Az innsbrucki Egid Schor (1627–1701) rajza nyomán az augsburgi Mathäus Küsel (1629–1681) által metszett kompozíció központi eleme a törökökre villámokkal lesújtó császári sas (4. kép). A Buda 1686. évi visszavívására Körmöcbányán vert emléktallér hátoldalán az ostromlott város látképe fölött ugyancsak villámköteget tartva lebeg a császári sas.²⁰ Ugyanez a motívum látható egy 1696-ban

19 ZENDRON 1676. Egy 1684-ben megjelent, a török felszabadító háborúk sikereiről tudósító kötet már címében a „sas-villám” győzelmét hirdeti, s a Johann Jakob von Sandrart által metszett címlapelőzék is a törökökre villámokkal lesújtó császári sast ábrázolja. Lásd FRANCISCI 1684. Címlapelőzéke önálló metszetként: MNM TKCs, ltsz. 59.15.

20 GOHL 1899, no. 36.

6. kép. Francia hadibárca XIV. Lajos képmásával, 1692, ezüst, Ø 27 mm, 6,97 g, CGB Numismatique, Párizs

megjelent olasz nyelvű I. Lipót-életrajz címlapelőzékén:²¹ az augsburgi Andreas Reinhardt (1676–1742) Johann Andreas Thelott (1655–1734) rajza nyomán készült metszetén a császári sas éppúgy villámokkal sújt le a törökre, az álarcot tartó Hazugság és a kígyóhajú Viszály alakjára, mint Wolfgang metszetén²² (5. kép).

Az *Unum omnia contra* felirathoz egy 1692-ben vert francia érme szolgálhatott mintaként.²³ A francia hadipénztár (*Ordinaire des Guerres*) által vert ezüstbárca (*jeton*) egyik oldalán XIV. Lajos profil képmása látható LVDOVICVS. MAGNVS. – REX. CHRISTIANISS(imus). körirattal, másik oldalán pedig egy nyílveszők által átlőtt hadipajzs, rajta a Romulust és Remust szoptató nőstényfarkas képével, illetve VNVM. OMNIA. CONTRA. körirattal. Az éremkép a Franciaország és az augsburgi szövetség tagjai között kitört kilencéves háborúra (1688–1697) utal, a hét nyílvesző pedig a ligához csatlakozott államokat jelképezi (6. kép).²⁴

21 RONCAGLIA 1696.

22 MNM TKCs, ltsz. 4962.

23 FEUARDENT 1904, no. 480.

24 1693-ban Rouen városában egy hasonló emlékérem is készült François-Henri de Montmorency francia marsall számára, miután az év júliusában a flandriai Landennél győzelmet aratott III. Vilmos angol király csapatai fölött. Az érme egyik oldalán hét nyílvesző látható, amelyek egy Anjou-liliomos francia címerpajzsra irányulnak, s körülötte az VNVM OMNIA CONTRA körirat olvasható. A másik oldalon egy nyílvesző látható, amely hét kisebb címerpajzsra irányul, CONTRA OMNIA VNVM körirattal. Lásd DUBREUIL 1920, no. 75.

A Történelmi Képcsarnok gyűjteményében megtalálható Anton Fugger téziskönyvének címlapelőzők-metszete is, amely szintén Johann Georg Wolfgang műve, Johann Andreas Wolfrajza, illetve Frans van Stampart bécsi udvari festő egy – mára elveszett²⁵ – I. József-portréja nyomán (7. kép).²⁶ A mű I. József babérágakkal övezett képmását ábrázolja, nyakában az Aranygyapjas rend láncával, lábánál egy sas által tartott nyitott könyvön Vergilius-parafrázissal: *Hic aurea condet saecula* („aranykor virrad majd fel alatta” – vö. *Aeneis*, VI. 792). Mellette egy kettős arcú szárnyas istennő látható, aki kulcsot nyújt az uralkodó felé. Alakja az Idő perszónifikációjaként értelmezhető, a múltba és a jövőbe tekintő arccal,²⁷ vagy pedig Hekatével, a kapukat őrző háromarcú istennővel azonosítható. Az allegorikus kompozíció elemeit a kötet I. Józsefnek szóló ajánlása értelmezi, amelyben a diák téziskönyvét a főherceg „római sasának tollai alá” helyezi, s Vergiliust idézve az „aranykor” elhozójaként dicsőíti a trónörököszt:

„Amit a szibilla Augustus császárról megjövendölni látszott, Királyi Fenség, a Te királyi nagyságodban beteljesül, majd megújul. Miután Iulius Caesar fogadott fiát megkoronázták, a Janus-templomot, amit béke idején bezártak, de háború idején kinyitottak, kétszer is bezárta a babérkoszorús kulcsokkal. Végül harmadszor is bezárva, helyreállította a szaturnuszi királyságot

7. kép. Frans van Stampart – Johann Andreas Wolf – Johann Georg Wolfgang: I. József mint az aranykor elhozója, rézmetset, 1702, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 4910.

25 A portré egy másolata a Stadtmuseum Bad Saulgau gyűjteményében található.

26 MNM TKCs, ltsz. 4910. Papír, rézmetset, 32 × 19,5 cm; jelzése: Franciscus Stampart ad Vivum pinxit Viennae – J. Wolff delineavit Monachii – Johann Georg Wolfgang sculpsit Augustae. Vétel 1890-ben Carl Josef Wawra bécsi műkereskedőtől. A lap hátoldalán gróf Franz Jozef von Enzenberg (1802–1879) innsbrucki műgyűjtő gyűjtőbélyegzője látható (Lugt 1921), akinek hagyatékát, s benne az itt bemutatott metsetet 1879-ben árverezte a Wawra aukciósház. Lásd *Katalog der Kupferstich-Sammlung Sr. Excellenz des Herrn Franz Josef Grafen von Enzenberg*. Wien 1879, no. 3410.

27 Hasonló öltözékű, kettős arcú nőalak látható az Idő perszónifikációjaként a firenzei Palazzo Vecchio kihallgatási termében (Sala delle Udienze), a Marcus Furius Camillus diadalmenetét ábrázoló falkép jobb szélén (Francesco Salviati, 1545).

8. kép. Johann Andreas Wolf – Elias Hainzelmann: I. Lipót visszavezeti Hungáriát az Anyaszentegyház kötelékébe, rézmetszet, 1689, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 2879.

és az élet arany fonalával átszőtt évszázadokat az egyetemes békével az újjászülető világ számára. A Te királyi Fenséged is bezárta kétszer ugyanezt a templomot, s helyreállította a békét, egyszer a karlócai békével a Te örökös [ti. Magyar] Királyságod, egyszer pedig a rijswikji békével Római Birodalmad számára.”²⁸

A Történelmi Képcsarnok még számos további, egykor könyvillusztrációként szolgáló allegorikus metszetet őriz önálló lapként, amelyek a kötetből kivágva, s ezáltal eredeti szövegkörnyezetükből kiemelve csak nehezen értelmezhetők. Ilyen például az *I. Lipót visszavezeti Hungáriát a római kereszténység közösségébe* címen ismert metszet is,²⁹ amelyet Johann Andreas Wolf rajza nyomán az augsburgi Elias Hainzelmann (1640–1693) készített, s a rajta látható bélyegző tanúsága szerint a Nemzeti Múzeum könyvtárából került a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe,³⁰ minden bizonnyal annak 1884. évi megalapításakor.³¹ Amint arra Szilárdfy Zoltán rámutatott,³² a metszet a török felszabadító háborúk során itt maradt iszlám hitűek megtérítésének és katolikus hitoktatásának katekizmusában jelent meg 1689-ben. A mű szerzője

28 Békés Enikő fordítása.

29 SZILÁGYI 2014, 7. kép.

30 MNM TKCs, ltsz. 2879. Papír, rézmetszet, 16,6 × 12,7 cm; jelzése: Joh. Andr. Wolf del. - E. H. sc.

31 A Történelmi Képcsarnok első vezetője, Pulszky Károly 1885-ben 15 310 „lajstromozatlan” metszetet vett át a Nemzeti Múzeum Könyvtárától. Ebből mintegy 3600 magyar vonatkozású lap (portré, veduta stb.) a Képcsarnok grafikai gyűjteményének alapját képezte, a továbbiak (főként bibliai és mitológiai tárgyú metszetek stb.) pedig az Országos Képtár gyűjteményét gyarapították, s ma a Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének részét képezik, részben metszőnevek szerint beosztva a gyűjteménybe, részben külön portefeuille-ökben, ún. „magyar anyagként”. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1885. április 24., 613; *A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az Országgyűlés elé terjesztett tizenötödik jelentése*. Budapest, 1886, 348.; *Nemzet*, 1888. október 4., 3; *FEJŐS* 1959, 287. 1910-ben a Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményében 17 portefeuille-ben 9901 db, „A Nemzeti Múzeumból származó kiselejtett metszetet” tartottak számon. Lásd TÉREY 1910, 179. A Nemzeti Múzeum könyvtárának metszetgyűjteményét korábban Bubits Zsigmond rendezte, s kiadta a veduták katalógusát. Lásd BUBICS 1880.

32 SZILÁRDFY 1999, 78.

a spanyol jezsuita, Thyrsus González de Santalla (1624–1705), akit 1687-ben a jezsuita rend generálisává választottak. A könyv első kiadása 1687-ben Madridban jelent meg, majd 1689-ben Dillingenben újra kiadták egy I. Lipótnak szóló ajánlással és rézmetszetű címlapelőzékkel ellátva.³³ A metszeten egy megtért mohamedán Magyarország térképét ajánlja fel az Anyaszentegyház számára, akinek jobbján a győztes, babérkoszorút viselő I. Lipót császár, lábánál pedig a Duna folyamistene ül levágott török fejekkel. Az allegorikus kompozíció üzenetét a lap alján olvasható zsoltáridézet nyomtatékosítja: „[Postula a me, et] *dabo tibi gentes heareditatem [tuam]*” ([Kérd tőlem, és] örökségül adom neked a népeket – Zsolt 2,8). A címlapelőzékkel összhangban a kötet ajánlása I. Lipótot magasztalja azért, hogy „nem egészen hét év leforgása alatt visszahódította és hűségébe fogadta Magyarország azon tartományait, amelyeket az oszmánok hosszú évszázadokon át leigáztak”. S mindezt nem saját dicsőségére tette, „hanem csakis azért, hogy növelje az igaz Isten imádatát, és terjessze Krisztus és az Egyház Királyságát”, majd egy másik zsoltáridézetel helyezi mindezt eszkatologikus összefüggésbe: „Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem nevednek szerezz dicsőséget” (Zsolt 115,1) (8. kép). A kép és a szöveg tehát itt is szoros összefüggést mutat, s a kettő „összeolvasása” nagyban elősegíti az allegorikus kompozíció értelmezését.

Bibliográfia

- BACKER, Augustin de – SOMMERVOGEL, Carlos 1895. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Tome VI.
- BITSKEY István 2013. A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban. Budapest.
- BUBICS Zsigmond 1880. *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest.
- DUBREUIL, Louis Noël 1920. Les jetons rouennais de la ville et des corporations jusqu'en 1789. *Bulletin des Amis des monuments rouennais* 1914–1920, 91–106.
- FEJŐS Imre 1959. A Magyar Történelmi Képcsarnok 75 éve. *Művészettörténeti Értesítő* 8, 285–289.
- FEUARDENT, Félix 1904. *Jetons et méreaux depuis Louis IX jusqu'à la fin du consulat de Bonaparte*. Tome I. Paris.
- FRANCISCI, Erasmus 1684. *Der blutig-lang-gereizte, endlich aber Sieghafft-entzündte Adler-Blitz wider den Glantz deß barbarischen Sebels, und Mord-Brandes...* Nürnberg.
- GASO, Stephanus 1738. *Omnis felicitas Hungariae e singulari favore Mariae*. Tyrnaviae.
- GOHL Ödön 1899. Budapest emlékérméi. 1. rész. Buda 1686-iki visszavételének emlékérméi. *Budapest Régiségei* 6, 37–108.
- GONZÁLEZ DE SANTALLA, THYRSUS 1689. *Manuductio ad conversionem Mahumetanorum*. Dilingae.

33 GONZÁLEZ DE SANTALLA 1689. Címlapelőzékkel ellátott, digitalizált változata: <http://bve.opac.almavivaitalia.it/opac2/BVE/dettaglio/documento/BVEEo46652>; önálló metszetként: MNM TKCs, ltsz. 2879.

- HOCHENEKG, Hans 1968. Kulturgeschichtliches aus der Sammlung Hochenegg. *Der Schlern. Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde* 42, 324–332.
- Hungarisch-Türkische Chronik. Das ist: Curieuse un[d] dabey kurzgefaßte Beschreibung alles desjenigen, was sich vom ersten grausamen Kriegs-Zug der Türken, wider das Königreich Hungarn, und derselben Könige, bis auf gegenwärtige Zeit, Merk- und Denkwürdiges zugetragen. Frankfurt–Leipzig–Nürnberg, 1684.
- HÓMAN Bálint 1922. A libelli graduales könyvtári feldolgozása. *Magyar Könyvszemle* 29, 64–71.
- MEYER, Véronique 2017. *Pour la plus grande gloire du roi. Louis XIV en thèses*. Rennes. <https://doi.org/10.4000/books.pur.155065>
- MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin (szerk.) 2000. *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Budapest.
- MÜHLBERGER, KURT (Hrsg.) 2013. *Die Matrikel der Universität Wien*. Bd. 6. (1689–1715). Wien. <https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205792710.431>
- PFISTER, Peter S.J. 1702. *Aureum Philosophiae Saeculum immortalibus Iosephi Primi Augusti Romanorum et Hungariae Regis, Archiducis Austriae etc. honoribus consecratum. Seu natalis eidem saeculi inventa, phaenomena, & experimenta philosophica concertationi publicae exposita. . .* Oeniponti.
- PIGLER Andor 1955. Deux Apothéoses du XVIIe siècle. *A Szépművészeti Múzeum Közleményei* 7, 49–53.
- RONCAGLIA, Costantino 1696. *Admirables Efectos de ... Leopoldi primero*. Tomo I. Milano.
- SZILÁGYI András 2014. Hungária-allegóriák. *Ars Hungarica* 40, 151–161.
- SZILÁGYI András 2020. Clipeus sive propugnaculum christianitatis. Egy európai szállóige időszerűsége és képi megjelenítésének változatai a 17. század második felében. In: Papp Ingrid (szerk.): *Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmetörténet. Tanulmányok Tarnai Andor halálának 25. évfordulójára*. Budapest, 231–250.
- SZILÁGYI András 2022a. Clipeus christianitatis. Egy nagy múltú európai szállóige képi megjelenítésének változatai Magyarországon a 17. század második felében és a 18. század elején. *Művészettörténeti Értesítő* 71, 237–261. <https://doi.org/10.1556/080.2022.00013>
- SZILÁGYI András 2022b. Propugnaculum sive Clipeus Christianitatis. Bildliche Darstellungsvarianten eines europaweit bekannten geflügelten Wortes von großer Vergangenheit in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts und zu Beginn des 18. Jahrhunderts. *Acta Historiae Artium* 63, 297–326. <https://doi.org/10.1556/170.2022.00007>
- SZILÁRDFY Zoltán 1999. Szent István király följánlásának attribútumai. *Művészettörténeti Értesítő* 48, 71–86.
- TERBE Lajos 1936. Egy európai szállóige életrajza. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 60, 297–350.
- TÉREY Gábor 1910. *A metszet- és modern képzajz-gyűjtemény katalógusa*. Budapest.
- ZENDRON, Petrus 1676. *Philosophia Peripatetica Rationalis Natvralis Transnatvralis*. Oeniponti.